

LAPPEENRANNAN TEKNILLINEN YLIOPISTO
Kauppatieteiden osasto
Kauppatieteiden kandidaatin tutkinnon tutkielma
Laskentatoimi

TILINTARKASTAJAN ROOLI JA RIIPPUMATTOMUUS OSAKEYHTIÖSSÄ

12.05.2006

Tekijä: Teemu Rastas 0236909
Opponentti: Paula Korhonen
Ohjaaja: professori Ulla Kotonen

TIIVISTELMÄ

Tekijä: Teemu Rastas
Tutkielman nimi: Tilintarkastajan rooli osakeyhtiössä
Osasto: Kauppatieteiden osasto
Vuosi: 2006

Kauppatieteiden kandidaatin tutkinnon tutkielma, Lappeenrannan teknillinen yliopisto. 31 sivua, 1 kuva.

Tarkastaja: Professori Ulla Kotonen
Hakusanat: tilintarkastus, roolit, osakeyhtiö, riippumattomuus
Keywords: auditing, roles, limited company, independence

Tutkimuksen tarkoitus on selvittää millainen on tilintarkastajan rooli osakeyhtiössä tilintarkastajan riippumattomuuden näkökulmasta. Aluksi käydään läpi tilintarkastusta yleisellä tasolla ja selvitetään pääpiirteissään tilintarkastajan keskeiset tehtävät. Lisäksi perehdytään tilintarkastukseen osakeyhtiössä ja avataan näkökulmana olevan riippumattomuuden käsitettä.

Varsinaista tilintarkastajan roolia käsitellään neljässä eri osassa. Ensin käydään läpi tilintarkastajaa laillisuudenvalvojana, jossa tilintarkastaja valvoo lakien noudattamista yrityksissä. Toisena katsotaan tilintarkastajaa omistajien edun valvojana, joka voidaan lukea tilintarkastajan päätehtäväksi. Samassa yhteydessä käydään läpi päämies-agenttisuhdetta ja corporate governancea, jotka avaavat tilintarkastajan työn tarvetta ja merkitystä omistajille. Kolmannessa osassa käydään läpi tilintarkastajan roolia johdon tukihenkilönä ja konsulttina sekä niiden kahden välistä rajanvetoa. Neljänteen osaan on yleisen edun valvonnan alle yhdistetty muiden sidosryhmien odotukset.

Tilintarkastajan roolin voi todeta olevan monipuolinen ja riippumattomuuden voi katsoa olevan keskeinen edellytys onnistuneelle tilintarkastukselle. Yleisesti ottaen tilintarkastajalta odotetaan yrityksen raportoinnin luotettavuuden ja oikeellisuuden varmistamista.

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	1
1.1 Taustaa.....	1
1.2 Tutkimusongelma, tavoitteet ja rajaukset.....	2
1.3 Tutkimusaineisto ja menetelmät	4
1.4 Tutkielman rakenne	5
2 YLEISTÄ TILINTARKASTAJAN TYÖSTÄ.....	7
2.1 Tilintarkastus	7
2.2 Tilintarkastajan tehtävät.....	8
2.3 Tilintarkastus osakeyhtiössä.....	9
2.4 Tilintarkastajan riippumattomuus	11
3 LAILLISUUSVALVONTA.....	13
4 OMISTAJAN EDUN VALVONTA	15
4.1 Päämies-agenttisuhte	16
4.2 Corporate governance.....	17
5 JOHDON TUKIHENKILÖ JA KONSULTTI.....	20
6 YLEISEN EDUN VALVONTA.....	23
6.1 Valtio ja kunnat	24
6.2 Työntekijät	24
6.3 Tavaroiden ja palvelujen toimittajat	25
6.4 Asiakkaat	25
6.5 Luottolaitokset	26
6.6 Kilpailijat	26
7 JOHTOPÄÄTÖKSET	28
LÄHTEET	32

1 JOHDANTO

1.1 Taustaa

Tilintarkastus on kokonaisuutena hyvin hektinen ala. Lait muuttuvat jatkuvasti ja siinä samalla myös tilintarkastajan työkenttä. Alalla edellytetään jatkuvaa ammattitaidon ylläpitämistä, mikä vaatii jatkuvaa seurantaa lakien kehittymisen suhteen sekä erilaisten määräysten ja suositusten tuntemista. Tilintarkastajan työstä ovat kiinnostuneet useat tahot, jotka pitävät tilintarkastajaa luottohenkilönään. Nämä eri sidosryhmät kohdistavat omia odotuksiaan tilintarkastajan suorittamaa työtä kohtaan. Tämä antaa työlle useita ulottuvuuksia ja samalla siis tekee tilintarkastajan roolista moniulotteisen ja mielenkiintoisen.

Yhdysvalloissa tapahtuneet suuret skandaalit, kuten Enronin, WorldComin ja tilintarkastusyhteisö Arthur Andersenin kaatumiset, ovat kuitenkin viime aikoina syöneet tilintarkastajien ammattikunnan uskottavuutta erityisesti sijoittajien ja suuren yleisön silmissä (ETLA 2003). Alalla onkin menossa voimakas keskustelu uskottavuuden parantamisesta ja erityisesti riippumattomuudesta, mikä heijastuu nykyisenä globaalina talouden aikana koko maailmaan ja tietysti näin ollen myös Suomeen. Suomessa tilanne on tosin ollut tilintarkastajien kohdalla hyvä ja suuria skandaaleita ei ole vielä ilmennyt, ellei Töölön matkatoimiston tapausta halua sellaisena nähdä.

Edellä mainitun tilintarkastajan roolin tunteminen on erittäin hyödyllistä niille, jotka ovat alalle ryhtymässä tai jotka syystä tai toisesta ovat tilintarkastajan toimenkuvasta kiinnostuneita. Tutkija itse kuuluu oikeastaan noiden ryhmien väliin vielä tällä hetkellä, joten henkilökohtaisella tasolla tutkimuksen merkitys korostuu entisestään.

1.2 Tutkimusongelma, tavoitteet ja rajaukset

Johtavana kysymyksenä tutkimuksen taustalla on seuraava: ”Millainen on tilintarkastajan rooli osakeyhtiössä?” Aihetta tarkastellaan pääasiassa neljässä eri osassa:

- Tilintarkastaja laillisuudenvälvojana
- Tilintarkastaja omistajan edun valvojana
- Tilintarkastaja johdon tukena ja konsulttina
- Tilintarkastajan tehtävät yleisen edun valvojana.

Jaon perusteella tilintarkastajan rooli on helpompi tarkastella osissa. Ensimmäisessä osassa laillisuudenvälvojana tilintarkastaja katsoo, että yrityksen kirjanpidossa ja tilinpäätöskäytännöissä on noudatettu kaikkia aiheeseen liittyviä ja voimassaolevia lakeja. Tämä on varsin selkeä osa tilintarkastajan roolista. Toisessa osassa omistajan edun valvojana tilintarkastaja toimii valvoessaan johdon toimintatapoja tämän talouden hoidossa. Kolmas osa on vaikein määriteltävä ja siinä onkin yhdistetty johdon tukihenkilönä toimiminen ja konsultointi samaan osaan. Viimeiseen osaan on koottu loput sidosryhmät.

Edellä mainittuihin osuuksiin voidaan soveltaa samoja kysymyksiä, jotka muodostavat lisää alemman tason tutkimusongelmia. Mitä tilintarkastajalta odotetaan? Miten tilintarkastaja voi vastata noihin odotuksiin? Mitä velvollisuuksia tilintarkastajalla on eri tahoja kohtaan?

Näkökulmaksi tutkimukselle on valittu riippumattomuuteen liittyvät ongelmat. Riippumattomuus on kiistatta tilintarkastuksen keskeisimpiä kulmakiviä ja viime vuosien aikana se on vieläpä ollut varsin laajasti keskusteltu aihe tilintarkastuksen alan keskusteluissa. Eri osia katsotaan läpi tutkimuksen tilintarkastajan

riippumattomuuden kautta. Riippumattomuus käsitteenä avataan erikseen luvussa 2.1 omana alalukunaan.

Tutkielmassa asioita pyritään katsomaan ulkopuolisen tarkkailijan silmin. Tämä tukee läpi tutkielman kantavaksi näkökulmaksi valittua riippumattomuutta, sillä ulkopuolinen tarkkailija ei ole kenenkään puolella. Toisaalta voidaan myös nähdä, että asioita katsotaan jossain määrin täydellisesti riippumattoman tilintarkastajan silmin, sillä käsittely olisi hyvin samansuuntaista, mutta selkeyden vuoksi ja kokonaisuuden kannalta ulkopuolinen tarkkailija soveltuu parhaiten juuri tämän tutkielman tarpeisiin.

Tavoite tällä kaikella on saada hyvä kokonaiskuva tilintarkastajan työn monipuolisuudesta. Tilintarkastajan rooli ei ole mitenkään yksiulotteinen, joten tarkastelua on mielenkiintoista tehdä jakamalla kokonaisuus eri osiin ja tarkastella niitä yksitellen. Roolin osiin jakaminen tuo myös esiin eri tahoja, joiden kanssa tilintarkastaja joutuu tilintarkastusta suorittaessaan työskentelemään. Tutkimuksen on tarkoitus analysoida tilintarkastajan roolia kaikille aiheesta kiinnostuneille.

Selvyyden vuoksi on tutkielmassa tehty rajaus pelkkiin osakeyhtiöihin, jotta erilaiset lait eri yhtiömuodoille sekä termistö eivät sekoittaisi kokonaiskuva. Laeissa mahdollisesti mainitut muita kuin osakeyhtiöitä koskevat maininnat on siis selvennyksen vuoksi jätetty mainitsematta. Lainsäädännön osalta alue on osaltaan rajattu Suomea koskeväksi, jotta lakipykäliden esilletuonti on mahdollista. Toisaalta tutkimuksessa sivutaan myös Yhdysvaltain Sarbanes-Oxley-lakia, joten kaikki esitetty tieto ei ole yleistettävissä suoraan sellaisenaan Suomea koskeväksi. Koko tutkielman maantieteellinen rajaus jätettiin tekemättä, sillä rooli on hyvin samanlainen ympäri maailman ja samalla mahdollistui lähdeaineiston käytössä kansainvälisten tiedelehtien artikkelien käyttö.

Osakeyhtiöiden koon osalta rajausta ei katsottu tarpeelliseksi suorittaa, sillä saatava hyöty olisi melko pieni. Eroja suurten ja pienten osakeyhtiöiden välillä ja niiden

vaikutusta tilintarkastajan rooliin on käyty lyhyesti läpi luvussa 2.3 Tilintarkastus osakeyhtiössä ja luvussa 4 Omistajan edun valvonta.

1.3 Tutkimusaineisto ja menetelmät

Tämä tutkimus pohjautuu täysin kirjallisuus- ja artikkelikatsaukseen. Kyseessä on kvalitatiivinen tutkimus. Empirian mukaan ottoa ei koettu vielä tarpeelliseksi, sillä lähdemateriaalia on kandidaatin tutkintoon aivan riittävästi jo kirjallisessakin muodossa. Jos tutkimus tulee jatkumaan myöhemmin gradu-vaiheessa, niin silloin tutkimustason syventäminen empirialla tulee viimeistään ajankohtaiseksi.

Lähteinä on tilintarkastusalan kirjoja, jotka löytyvät tutkielman lopussa olevasta lähdeluettelosta. Hyviä kirjoja aiheesta löytyi useita kuten Veijo Riistaman ”Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö” sekä Maj-Lis Saarikiven väitöskirja ”Tilintarkastajan riippumattomuus”. Lisäksi esimerkiksi corporate governancesta on helppo löytää hyviä teoksia kuten tässä tutkielmassa käytetty Hirvosen teos.

Artikkeleita on myös käytetty sen mukaan, kun ne ovat aihetta tukeneet. Journal-tason artikkeleita on helppo löytää erityisesti konsultointi kysymyksiin liittyen Yhdysvalloissa tapahtuneiden skandaalien myötä. Tutkimuksessa on käytetty Journal of Disclosure and Governancen, Crain's New York Businessin ja Accounting Todayn artikkeleita. Suomen tasolla ”Tilintarkastus – Revision” on ollut hyvä lehti, josta artikkeleita aiheen tiimoilta löytyy.

Lainsäädäntö on tietysti ollut koko tutkimuksen ajan mukana. Finlexistä (www.finlex.fi) löytyy kaikki Suomessa voimassa olevat lait. Tutkimuksen kannalta keskeisiä lakeja ovat tilintarkastuslaki ja osakeyhtiölaki. Yhdysvaltojen lakeihin on viitattu epäsuorasti eri artikkelien kautta.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielma alkaa johdantokappaleella, jossa määritellään aluksi tutkimuksen aihealueen taustoja. Johdannossa käydään myös läpi tutkimuksen aihe, tutkimuskysymys ja eri alemman tason tutkimuskysymykset, tutkimusta varten aiheeseen tehdyt rajaukset ja käytetyt tutkimusmenetelmät. Johdanto on pitkälti sama kuin aiemmin laadittu tutkimussuunnitelma. Tutkielmatyön aikana oli suunnitelmaa kuitenkin tarpeen päivittää ja korjata tietyiltä osin varsinaisen tutkielman johdantoon. Pääasiassa teksti on kuitenkin sama ja suuria muutoksia ei tullut.

Toisessa luvussa käydään läpi tilintarkastusta yleisellä tasolla. Tarkoituksena on määritellä tilintarkastus käsitteenä lyhyesti ensimmäisessä alaluvussa. Toisessa alaluvussa luodaan katsaus tilintarkastajan yleisimpiin tehtäviin tutkimusaiheen taustan havainnollistamiseksi. Tarkoitus ei ole tehdä laajempaa katsausta tilintarkastusprosessiin, vaan antaa yleiskuva tehtävien karkeasta jaottelusta. Tehtävien jälkeen luodaan katsaus tilintarkastukseen osakeyhtiössä. Tämä on perusteltua siksi, että tutkielma on rajattu koskemaan vain osakeyhtiöitä ja on syytä luoda katsaus tuohon yhtiömuotoon. Toinen luku päättyy tilintarkastajan riippumattomuuden käsittelyyn. Riippumattomuuden käsitettä on syytä avata, sillä se on valittu tutkielmaan läpi tekstin kulkevaksi näkökulmaksi.

Seuraavat pääluvut kolmesta kuuteen käsittelevät eri rooleja, joita siis oli aiemmin mainitun mukaisesti neljä. Kolmannessa luvussa käydään läpi ensin tilintarkastajan roolia laillisuudenvälvojana. Luku on hieman muita rooleja käsitteleviä lukuja lyhyempi, sillä aihe on varsin selkeä kokonaisuus vaikkakin keskeinen. Tämän takia alalukuja ei katsottu tarpeelliseksi muodostaa.

Neljännessä luvussa tutkitaan tilintarkastajan roolia omistajien edun valvojana. Roolia lähestytään ensin päämies-agenttisuhteen kautta, joka luo taustaa omistajan edun valvonnan tarpeelle. Ensimmäinen alaluku käsittelee tätä puolta lähemmin. Toisessa alaluvussa käsitellään corporate governancea, joka on eräänlainen ratkaisu aiemmassa alaluvussa esitetylle tilanteelle. Käsittely on kohdistettu nimenomaan tilintarkastajan roolia koskevaan, vaikka aihe kokonaisuudessaan onkin huomattavasti laajempi. Tarkoitus ei ole kuitenkaan poiketa tutkimuksen aiheesta enempää kuin taustojen selvittämisen kannalta on tarpeellista.

Viidennessä luvussa käsitellään tilintarkastajan roolia johdon tukihenkilönä ja konsulttina. Tähän lukuun liittyy eniten tulkinnanvaraisuutta, joten se on varsin laaja. Lukua ei ole jaoteltu alaluvuiksi, vaikka se varsin laaja onkin. Osiin jaottelu ei tuntunut luontealta, sillä kokonaisuus toimi paremmin ilman alalukuja

Kuudennessa luvussa käydään läpi tilintarkastajan rooli yleisen edun valvojana. Alaluvuissa on käsitelty neljä eri sidosryhmää jokainen erikseen. Sidosryhmiksi tuli lopulta valtio ja kunnat, työntekijät, tavaroiden ja palvelujen toimittajat, luottolaitokset, kilpailijat sekä tarkastettavan yrityksen asiakkaat. Luku kokoaa yhteen muita tilintarkastajan toiminnasta kiinnostuneita, mutta pääpaino kuitenkin on aiemmissa luvuissa niiden keskeisyyden vuoksi.

Seitsemännessä luvussa tehdään kokoavat johtopäätökset aiemmin käsitellystä ja pohditaan mahdollisia jatkotutkimuskohteita gradu-vaiheeseen tai miksei muuhunkin tutkimukseen.

2 YLEISTÄ TILINTARKASTAJAN TYÖSTÄ

2.1 Tilintarkastus

Suomen tilintarkastuslaki ei esitä tilintarkastukselle minkäänlaista määritelmää. Alan kirjallisuudesta on kuitenkin löydettävissä useita eri määritelmiä. Perusidea on kaikissa sama, joten tässä voidaan tarkasteluun ottaa vain kaksi esimerkkiä. Tilintarkastajien kansainvälinen organisaatio IFAC (International Federation of Accountants) määrittelee tilintarkastuksen seuraavasti:

”Tilintarkastus on ansaintataloudellisen tai muun talousyksikön tai siihen verrattavan yksikön toiminnastaan ja taloudestaan antaman informaation riippumatonta tutkimista, jonka tavoitteena on ilmaista käsitys tilinpäätöksestä tai siihen rinnastettavasta informaatiosta.” (Riistama 2005, 83)

Edellä esitettyä määritelmää voi tulkita niin, että tilintarkastuksen tarkoitus on lisätä taloudellisen informaation luotettavuutta objektiivisella tarkastuksella. Merkille pantavaa on myös, että riippumattomuus nähdään määritelmässä tilintarkastustoiminnan keskeisenä elementtinä.

American Accounting Association puolestaan määrittelee tilintarkastuksen seuraavasti:

”Tilintarkastus on järjestelmällinen tapahtumasarja, jonka tarkoituksena on tilintarkastajasta riippumattomalla (objektiivisella) tavalla kerätä näyttöä taloudenhoidon toimia ja tapahtumia koskevien tietojen totuudellisuudesta ja arvottaa sitä sekä selvittää, miten nämä tiedot vastaavat niiden esittämislle asetettuja tavoitteita sekä viestiä tuloksista niistä kiinnostuneille.” (Riistama 1999, 20)

Määritelmä kuvaa tilintarkastusta siis niin, että siinä tarkistetaan tieto objektiivisesti jonkun toisen tahon puolesta ja saadut tulokset raportoidaan näille muille kiinnostuneille tahoille. Tilintarkastajan voi siis nähdä tuossa kohtaa yrityksen ja sidosryhmien välisenä luotettavana linkkinä. Myös jälkimmäisessä määritelmässä riippumattomuus nostetaan esille keskeisenä tekijänä.

2.2 Tilintarkastajan tehtävät

Tilintarkastajan tehtävä on perinteisesti ollut varmistaa, että sijoittajat ja muut tilinpäätösinformaatiosta ja yrityksen toiminnasta kiinnostuneet ovat voineet luottaa saamiinsa tietoihin päätöksiään tehdessään. Ilman tilintarkastajien suorittamaa tarkkaa valvontaa sijoittajat joutuisivat kohtaamaan suurempia riskejä sekä yritysjohtoissa saataisiin tulla toimeen suurempien pääomakustannusten kanssa. (Miller 2004, 14)

Tilintarkastajan tehtävät voidaan aluksi jakaa kahteen pääkategoriaan: lakisääteiseen tilintarkastukseen ja muihin tehtäviin.

Ensimmäiseen kategoriaan eli lakisääteiseen tilintarkastukseen kuuluu yhteisön ja säätiön tilikauden kirjanpidon ja tilinpäätöksen sekä hallinnon tarkastus (TTL 17§). Lakisääteinen tilintarkastus on erityinen prosessi, jonka tarkempi kuvailu tässä ei ole tutkielman tavoitteen kannalta tarkoituksenmukaista. Lakisääteisen tilintarkastuksen tarkastelu jatkuu luvussa 3.

Toiseen kategoriaan eli muihin tehtäviin voidaan lukea useita kohtia. Ensiksikin, tilintarkastajalla on myös muita lakisääteisiä erityistehtäviä, jotka eivät ole mitenkään säännöllisesti suoritettavia. Näihin kuuluvat mm. seuraavat (Turunen 2004, 33):

- tilintarkastajan todistukset rekisteriviranomaisille
- tilintarkastajan lausunnot yhtiökokoukselle

- riippumattoman asiantuntijan lausunto apportoimaisuuden arvosta
- riippumattoman asiantuntijan lausunto sulautumissuunnitelmasta
- riippumattoman asiantuntijan lausunto jakautumissuunnitelmasta
- tilintarkastajan lausunto yrityssaneerausta varten
- tilintarkastajan lausunto listalleotto- ja tarjousesitteestä.

Toiseen kategoriaan lasketaan myös erityinen tarkastus ja konsultointi. Erityinen tarkastus on oma erikoinen tapauksensa, joka ei ole varsinaisesti tilintarkastusta. Siinä esimerkiksi osakeyhtiön vähemmistöosakkaat voivat yhtiökokouksessa vaatia jonkin toimen erityistä tarkastusta, jos he kokevat, että heidän oikeuksiaan on poljettu. Erityisen tarkastelun voi tässä yhteydessä sivuuttaa vain tällä lyhyellä maininnalla. Konsultointi puolestaan käsitellään luvussa 5, jossa tarkastellaan tilintarkastajan roolia konsulttina. (Turunen 2004, 34)

2.3 Tilintarkastus osakeyhtiössä

Osakeyhtiö on kaikista yhtiömuodoista kehittynein ja monimutkaisin ja lähestulkoon kaikki suuret yritykset ovat osakeyhtiöitä. Osakeyhtiöltä vaadittava minimiosakepääoma on 8000 euroa, joten mukaan kuitenkin mahtuu myös hieman pienempiä yrityksiä. Julkisilta osakeyhtiöiltä vaaditaan vähintään 80000 euron osakepääomaa. Ylin päätösvalta osakeyhtiöissä on yhtiökokouksella, jossa osakkaat tekevät päätöksiä enemmistöperiaatteella. Yhtiökokous kokoontuu vähintään kerran vuodessa (Niskanen & Niskanen 2003, 12).

Kaikki osakeyhtiöt ovat Suomessa kirjanpitovelvollisia (KPL 1. luku 1§) ja näin ollen myös tilintarkastusvelvollisia (TTL 1§). Tässä suhteessa siis kaikki osakeyhtiöt ovat keskenään samalla viivalla. Eroja on sitä vastoin esimerkiksi tilinpäätöksen sisällössä, sillä esimerkiksi pienten osakeyhtiöiden ei tarvitse laatia rahoituslaskelmaa (KPL 3. luku 1§).

Osakeyhtiössä on oltava vähintään yksi tilintarkastaja, mutta tavallisesti valitaan useampi. Tilintarkastajien lukumäärästä ja toimikaudesta on määrättävä osakeyhtiön yhtiöjärjestyksessä. Tavallisesti tilintarkastajan toimikausi kestää yhden tilikauden ja tehtävä näin ollen päättyy tilinpäätöksen käsittelevän varsinaisen yhtiökokouksen lopussa. Tilintarkastajan valitsee pääsääntöisesti yhtiökokous. Sen on valittava vähintään yksi tilintarkastaja. Mikäli yhtiöön valitaan useampia tilintarkastajia, on muut mahdollista valita yhtiön ulkopuolisten tahojen toimesta. Tämä voi kuitenkin tapahtua vain yhtiöjärjestyksen määräyksellä. Tilintarkastajan yleiset kelpoisuusvaatimukset pätevät tietenkin myös osakeyhtiöiden kohdalla. Niiden läpikäynti tässä ei kuitenkaan vastaisi tutkielman tarkoitusta. (Hirvonen et al. 2003, 117).

Taholla, joka on asettanut tilintarkastajan, on mahdollisuus milloin tahansa erottaa valitsemansa, nimeämänsä tai määräämänsä tilintarkastaja. Käytännössä tätä myös tapahtuu esimerkiksi omistajavaihdosten yhteydessä. Vastaavasti myös tilintarkastaja voi erota tehtävästään kesken toimikauden. (Hirvonen et al. 2003, 118)

Yhtiöiden kokoerot tuovat melkoista vaihtelua yleisesti osakeyhtiöiden tilintarkastukseen, sillä isoimmissa yrityksissä omistajat voivat olla hyvin etäällä yrityksen varsinaisesta toiminnasta, kun taas pienimmissä yhtiöissä omistaja voi olla yrityksen ainoa työntekijä tai ainakin johdossa. Pienten yritysten tapauksessa tutkielmassa toisena käsitelty rooli ”Omistajien edun valvonta” menettää siis merkityksensä, kun tilintekovelvollisuutta ja agenttiongelmia ei johdon ja omistuksen välillä ole. Vastaavasti tämä tarkoittaa myös sitä, että tilintarkastajan rooli pienemmissä yrityksissä voi korostua johdon tukihenkilönä ja konsulttina, jota käsitellään luvussa 4.

2.4 Tilintarkastajan riippumattomuus

Tilintarkastuksen kulmakivinä pidetään yleisesti ainakin riippumattomuutta, ammattitaitoa ja salassapitovelvollisuutta. Esimerkiksi KHT-yhdistyksen tekemästä tilintarkastaja-ammatin harjoittamista koskevien yleisten periaatteiden listalta löytyvät nuo kaikki kolme. Tilintarkastajan riippumattomuus on erityisesti ollut viime vuosina paljon alan keskusteluissa esillä. Tässä tutkimuksessa eri rooleja tullaan tarkastelemaan nimenomaan riippumattomuuden näkökulmasta tarkastellen, joten on syytä katsoa mitä kaikkea tuo termi pitää sisällään. (Palvi 2000, 51: KHT-yhdistys 2005, 48-49)

Riippumattomuudesta on kirjoitettu alalla paljon ja sille on esitetty useita eri määritelmiä. Riistaman mukaan riippumattomuus voidaan jakaa ensin kolmeen osaan. Ensinnäkin riippumattomuus tilintarkastajalla merkitsee tilintarkastajan täydellistä riippumattomuutta tarkastettavana olevasta organisaatiosta ja sen jäsenistä. Tämä tarkoittaa sitä, ettei tilintarkastaja saa olla alistus- tai käskyvaltasuhteessa organisaatioon tai sen jäseniin eikä sukulaisuus- tai lankous-suhteita saa olla niihin, joiden toimia tarkastetaan. Tilintarkastajalla ei myöskään saa olla sellaista suhdetta tarkastettavaan, joka voisi jollain lailla vaikuttaa hänen tarkastustehtävänsä suorittamiseen tai siitä raportointiin. Esimerkkeinä tällaisesta voi mainita asiakkuudet tai velka-suhteet. (Riistama 1999, 31: Riistama 2005, 84)

Toiseksi tilintarkastajalla on riippumattomuuden nimissä oltava vapaus valita tarkastuskohteensa, tarkastuksen laajuus ja tarkastusmenetelmät. Tämä tarkoittaa sitä, että tilintarkastajan tulee saada suunnitella tarkastustoimenpiteet harkintansa, havaintojensa ja tietojensa pohjalta. (Riistama 1999, 31)

Kolmantena riippumattomuus merkitsee sitä, että tilintarkastustyön on oltava riippumatonta tarkastuksen lopputuloksesta. Lopputuloksella ei siis saa olla vaikutusta tarkastuksen suoritukseen tai raportointiin. (Riistama 1999, 31)

Edellä mainitun Riistaman määrittelyn lisäksi voidaan vielä mainita Saarikiven määritelmä, jossa on koottu ajatuksia muiden määritelmistä. Sen mukaan tilintarkastajan riippumattomuus on vapautta sellaisista riippuvuussuhteista, joiden voidaan perustellusti epäillä vaikuttavan tilintarkastajan kykyyn toimia objektiivisesti. Tilintarkastajan riippumattomuudessa on siis kysymys siitä, että ulkopuolinen tarkastelija voi luottaa tilintarkastajan toimivan objektiivisesti. (Saarikivi 1999, 46)

Toisaalta riippumattomuus voidaan myös jakaa kahteen osaan: tosiasialliseen riippumattomuuteen ja riippumattomuuden ulkoiseen kuvaan. Kummankin edellä mainituista on toteuduttava oikean riippumattomuuden saavuttamiseksi. Tosiasiallinen riippumattomuus viittaa tilintarkastajan henkiseen asennoitumistapaan tarkastustyössään ja ulkoinen kuva puolestaan ulkoiseen uskottavuuteen. (Saarikivi 1999, 46-47)

3 LAILLISUUSVALVONTA

Tilintarkastajan rooli on keskeinen osakeyhtiön toiminnan laillisuuden valvonnassa. Tilintarkastajalla voi olla muitakin rooleja yrityksessä, kuten tämä tutkielma esittää, mutta valvontarooli on ilmaistu laissa selvästi (Horsmanheimo 1998, 38). Tilintarkastuksen tarkoitus on saada asiantuntijan riippumaton lausunto siitä, ovatko osakeyhtiön tilinpäätös ja kirjanpito sekä hallinto lainmukaiset (lakisääteinen tarkastus). Näistä nimenomaan hallintotarkistuksessa tilintarkastajan tehtävänä on huolehtia lähinnä johdon toiminnan laillisuuden valvomisesta, eikä niinkään liiketaloudellisten näkökohtien selvittämisestä. (Saarikivi 1999, 8 ja 18)

Osakeyhtiön tulee noudattaa toiminnassaan eri lakeja kuten kirjanpitolakia ja osakeyhtiölakia ja tilintarkastajan tehtävä on varmistua siitä, että näitä lakeja on todella noudatettu. Lisäksi osakeyhtiöllä on myös oma yhtiöjärjestyksensä ja sääntönsä, jotka on mainittu yhtiösopimuksessa. Yhtiön johto on veloitettu lakien ohella noudattamaan myös näitä säännöksiä ja tilintarkastajan tulee tarkistaa onko näin tehty. Sääntöjen noudattamisesta on enemmän luvussa 4 Omistajien edun valvonta. Mikäli joskus esiintyy ristiriitaa lakien ja sääntöjen välillä, on laki asetettava etusijalle.

Tilintarkastajan tulee luonnollisesti olla perillä eri osakeyhtiön toimintaan liittyvistä laeista, jotta hän kykenisi laillisuusvalvonnan asianmukaisesti ja luotettavasti suorittamaan. Lisäksi tilintarkastusta sääntelevä tilintarkastuslaki on tunnettava. Auktorisoidun tilintarkastajan, KHT tai HTM, kelpoisuusvaatimukseen kuuluukin laskentatoimen ja tilintarkastuksen opintojen lisäksi juridiikan opintoja, jotka ovat ehdoton edellytys työssä pärjäämisen kannalla. Oikeustieteen opintoja tulee olla vähintään 20 opintoviikkoa, joihin sisältyy oikeustieteen perusopintokokonaisuus, joka on minimissään 15 opintoviikkoa. Lisäksi opinnoissa tulee olla vähintään 4 opintoviikkoa yritystoimintaa, vero-oikeutta sekä siviili- ja työoikeutta koskevia

opintoja kutakin. Asetetut vaatimusten on tarkoitus kattaa se juridiikan alue, jota tilintarkastaja tulee työssään ainakin tarvitsemaan. Keskuskauppakamarin uusissa vaatimuksissa ei ollut vielä käytössä opintopisteitä. (Keskuskauppakamari 2006)

Laillisuudenvälvonnassa tilintarkastajan riippumattomuus korostuu, sillä tilintarkastaja voi tässä kohtaa joutua eturistiriita-tilanteeseen. Yhtiön johto voi katsoa toimineensa jossain tietyssä tilanteessa lainmukaisesti, mutta tilintarkastajan näkemys tilanteesta on toisenlainen. Tällöin tilintarkastajan tulee kyetä kestää painetta ja luottaa omaan näkemykseensä objektiivisen kuvan aikaansaamiseksi, vaikka yhtiö näkisi asian toisin. Tavoite ei tietenkään ole toimia yhtiötä vastaan vaan päinvastoin toimia yhteistyössä, jotta ongelmat saataisiin korjattua.

Laillisuusvalvonnan osuus tutkielmassa ei ole yhtä laajasti käsitelty kuin seuraavat roolit, sillä kyseessä on varsin selkeä kokonaisuus. Lakien valvonnan tehtävä on lakiin kirjattu ja tehtävänkuva on varsin yksiselitteinen ja selkeä. Toki lain tulkinnassa voi joskus esiintyä epäselvyyksiä ja nämä tapaukset tilintarkastajan tulee käsitellä aina tapauskohtaisesti.

4 OMISTAJAN EDUN VALVONTA

Osakeyhtiön omistajat valitsevat yhtiökokouksessa yhtiölle tilintarkastajan. Yhtiö on tähän lain puolesta veloitettu, mutta sen kannattaa se tehdä myös oman etunsa puolesta. Tilintarkastaja on yrityksen omistajien luottohenkilö, joka valvoo yhtiön osakkaiden etua. (Horsmanheimo 1998, 38)

Omistajien tulisi siis itse valita oma edunvalvojansa. Käytännössä asia ei kuitenkaan usein mene aivan noin. Valintapäätöksen valmistelee usein yhtiön hallitus tai sen ohjeiden mukaan toimiva toimitusjohtaja. Tyypillistä on myös, että ehdokkaita tilintarkastajiksi on vain yksi. Osakkeenomistajille ei tule näin ollen edes tarvetta äänestää ehdokkaiden kesken. PricewaterhouseCoopers on tehnyt tutkimuksen, jonka mukaan jotkut suuromistajat keskustelevat etukäteen tilintarkastajien valinnasta, mutta tämä ei ole yleisin käytäntö, ellei sitten valintaan liity dramatiikkaa. (Hirvonen et al. 2003, 123). Olisi suotavaa, että osakkeenomistajat itse ottaisivat aktiivisemmän roolin valintaprosessissa jo oman etunsa tehokkaammaksi varmistamiseksi ja toisaalta myös varmistaakseen tilintarkastajan riippumattomuuden johdon suhteen. Mikäli johto valitsee yksin ehdokkaan, voi tilintarkastajan riippumattomuuden ulkoinen kuva heiketä ulkopuolisen tarkastelijan silmissä.

Tutkielmassa aiemmin on jo mainittu, että omistajien edun valvonnan kohdalla osakeyhtiöt eivät aina ole samalla viivalla. Pienimmissä yrityksissä sama henkilö voi omistaa yhtiön sekä johtaa sitä. Tällöin ei tietenkään ilmene tilintekovelvollisuutta omistajien ja johdon välillä ja näin ollen seuraavassa alaluvussa käsiteltävää päämies-agenttisuhdetta ei ole olemassa. Tässä kohdin siis pienet osakeyhtiöt, jossa omistaja ja johto ovat yksi ja sama, voidaan rajata tarkastelun ulkopuolelle tilintekovelvollisuuden puuttumisen vuoksi. Yhteiskunnan etu kuitenkin velvoittaa tilintarkastukseen kaikki osakeyhtiöt.

4.1 Päämies-agenttisuhte

Osakeyhtiön omistajat eivät suurissa yrityksissä kykene itse aina valvomaan yrityksen johdon toimia (Niskanen & Niskanen 2003, 13). Tähän tilanteeseen johtaneita syitä ovat esimerkiksi omistuksen hajautuminen, toiminnan monimutkaisuus ja muut kehityksen mukana tulleet syyt (Horsmanheimo 1998, 38). Edes perheyriksissä ylin johto ei läheskään aina koostu suvun jäsenistä kuten aiemmin voi katsoa olleen (Niskanen & Niskanen 2003, 13).

Omistajat haluavat kuitenkin, että johto toimii aina heidän edukseen ja edellyttävät näin johdolta raportointia yrityksen toiminnasta ja erilaisten tavoitteiden saavuttamista voidakseen varmistaa etunsa. Johdon intressit voivat joskus kuitenkin olla heidän oman etunsa puolella mahdollisesti palkkojen ja erilaisten bonusjärjestelmien kautta, jolloin omistajien etu jää toissijaiseksi. On siis mahdollista, että syntyy eturistiriita omistajien ja johdon välille ja olemassa olevassa päämies-agenttisuhteessa ilmenee ongelmia.

Kuvatussa tilanteessa siis päämiehenä ovat omistajat, jotka ovat sijoittaneet yhtiöön rahaa ja haluavat sille vastinetta. Agenttina puolestaan toimii yritysjohto, jolle on annettu tehtävä ja valtuudet käyttää rahaa toimintaan tuottojen aikaansaamiseksi omistajille. Yhtiön johto tietää luonnollisesti asemastaan johtuen enemmän yhtiön asioista kuin omistajat ja on velvollinen tekemään tiliä omistajille. Omistajat pyrkivät vastaavasti saamaan varmuuden sille, että johdon heille esittämä tieto pitää paikkansa. Tietojen on oltava riittäviä, luotettavia ja niiden on annettava oikea kuva yrityksen tilanteesta, jotta omistajien olisi mahdollista nähdä kuinka hyvin johto on suoriutunut tehtävistään ja tältä pohjalta tehdä myös yrityksen tulevaisuutta koskevia päätöksiä. Tilinpäätöksen osalta tilintarkastaja raportoi onko johto tilivelvollisena täyttänyt ne odotukset, jotka hänelle tilinpäätöksen esittäjänä asetetaan (Blummé 2005, 8) .

Yrityksen omistajien yhtiöön osoittama kiinnostus tietenkin pienentää riskiä, sillä silloin pelko johdon suorittaman vilpin paljastumisesta on suurempi. Omistajien on myös parempi tehdä suuntaviivauksia yhtiön tulevaisuuden suhteen yhtiökokouksessa, mikäli ovat oma-aloitteisesti perillä yhtiön asioista. Johdon ja omistajien välille olisi myös syytä rakentaa korkea luottamus, jolla ongelmien syntyminen on epätodennäköisempää. Johdon ja omistajien välille rakentuva suhde konkretisoituu yhdellä tavalla yhtiön corporate governancessa.

4.2 Corporate governance

Corporate governancelle ei ole suomen kielessä virallista käännöstä, mutta usein käytetään termiä ”hyvä hallinnointitapa”. Corporate governancen voi myös ymmärtää useammalla eri tavalla riippuen siitä, kuinka laajasti sen haluaa nähdä. Suppeasti nähtynä se on tapa, jolla yrityksen hallitus työskentelee. Jos näkökulmaa laajennetaan, corporate governance pitää sisällään kaikki erialaiset menettelytavat ja välineet, jolla yrityksen omistajat valvovat yrityksen johtoa. Valvonnalla pyritään välttämään aiemmassa kappaleessa mainitun päämies-agenttisuhteen mahdollisia ongelmia. (KTM 2006)

Yksi tärkeistä välineistä, joilla omistajat kykenevät johdon toimintaa valvomaan on tilintarkastus. Tällöin omistajien valitsevat tilintarkastajat tarkistavat yrityksen hallinnon, jolloin omistajat voivat saada varmuuden siitä, että johto on toiminut omistajien edun mukaisesti. Kyseessä ei ole tällöin niinkään vain lakien noudattamisesta, vaan osakeyhtiön yhtiöjärjestyksen ja sääntöjen noudattamista. Tilintarkastajat siis varmistavat, että omistajien säännöillä esittämän tahto toteutuu todellisuudessa yrityksen toiminnassa.

Tilintarkastajan toiminnan on oltava riippumatonta, jotta omistajat voivat luottaa saavansa oikean kuvan yritysjohdon toiminnasta. Yritysjohdo voi epäselvissä

tilanteissa yrittää painostaa tilintarkastajaa sen oman näkemyksen kannalle ja jottei omistajien etu näissä tilanteissa vaarantuisi, on tilintarkastajan oltava täysin riippumaton yritysjohdon vallasta. Mikäli yritysjohdon näkemyksestä poikkeaminen olisi tilintarkastajalle itselleen haitallista, olisi houkutus poiketa omasta objektiivisesta näkemyksestä olemassa. Tällöin tilintarkastuksen tavoitteet omistajien puolelta eivät toteutuisi ja tilintarkastuksen käytännön hyöty olisi olematon. Tilintarkastuksen arvon määrittää sen siitä saatava hyöty (Flint 1992, 14) ja edellä mainitussa tilanteessa arvo olisi siis omistajien kannalta nolla. Lisäksi mahdollisesti jäädessään kiinni subjektiivisesta toiminnasta voi tilintarkastajalle syntyä vahingonkorvausvelvollisuus. (TTL 44§)

Corporate governanceen kuuluu myös yrityksen johdolle maksamat esimerkiksi tulokseen sidotut palkkiot, kuten erilaiset optiojärjestelyt. Palkkioilla pyritään kannustamaan johtoa ponnistelemaan hyvän tuloksen eteen tehokkaammin. Omistajien on syytä varmistaa, etteivät palkkiot ohjaa johtoa erilaisiin toimiin kuin mikä omistajille itselleen olisi edullista. Sorsan (2005, 7) mukaan on syytä kiinnittää huomiota myös tilintarkastajien palkkoihin. Näin kyetään luomaan hyvät edellytykset laadukkaalle tarkastustyölle.

Kärjistetyksi edellä kuvattu tilanne voidaan nähdä keppi-porkkana-mallilla. Tällöin corporate governancen osina erilaiset kannustimet ovat porkkana, jolla hyvästä suorituksesta palkitaan ja tilintarkastajan tarkastus keppi, jolla valvotaan ettei omistajille epäedullisia asioita tapahdu. Keppi ja porkkana ajatus tosin ontuu siinä, että johdon ei tulisi kokea tilintarkastajan roolia pelotteena vaan enemmänkin tukena ja yhteistyökumppanina. Kannustimetkin tulisi laatia omistajien etu mielessä pitäen, ettei johdon oman hyödyn maksimointi haittaisi päämiesten etua. Tulisi siis löytää hyvä yhdistelmä kannustimien ja tilintarkastuksen välillä, joka olisi kaikkien osapuolien etu pitkällä tähtäimellä.

Kokoavana yhteenvetona voi mainita, että omistajien edun toteutuminen yrityksessä riippuu paljolti yrityksen johdon ja omistajien välisestä keskinäisestä suhteesta.

Suhdetta on mahdollista rakentaa usealla tavalla, mutta myös riittävän valvonnan suorittaminen on tärkeää, jotta suhteen toimivuus voidaan tehokkaammin varmistaa. Tässä kohdin tilintarkastajan rooli tulee keskeisesti esille, sillä tilintarkastaja on tärkein keino, jolla omistajat voivat saada varmuuden saamansa tiedon oikeellisuudesta. Riippumattomana asiantuntijana tilintarkastaja ajaa parhaimmalla mahdollisella tavoin omistajien etua. Tämän omistajien edun valvonnan voikin katsoa olevan tilintarkastajan keskeisin tehtävä, sillä tilintarkastaja toimii omistajien valitsemana tarkastajana ja luottohenkilönä.

5 JOHDON TUKIHENKILÖ JA KONSULTTI

Tässä tutkielmassa eritellyistä rooleista vaikeimmin määriteltävissä oleva rooli on johdon tukihenkilönä ja konsulttina toimiminen. Jopa laskentatoimen ammattilaisilla on vaikeuksia määrittää missä kohdin varsinainen tilintarkastus loppuu ja konsultointi alkaa. Johdon tukihenkilönä tilintarkastajan tulee toimia aina, mutta konsulttina toimimista ei nykyisin katsota enää niin hyvällä. Rajanvetoa on pidetty ongelmallisena jo pidemmän aikaa (Kosonen 2005, 192).

Tilintarkastaja on yrityksen omistajien valitsema luottamushenkilö, joka otetaan mukaan riippumattomana ja luotettavana kumppanina mukaan pohtimaan johdon ongelmia, kuten vaikkapa investointeja, rahoituksen riittävyyttä ja toiminnan jatkuvuuden turvaamista. Tilintarkastajan arvo yritykselle riippuu tilintarkastuksen yritykselle tuomasta kokonaisuhyödystä ja lakisääteisten tarkastustehtävien lisäksi tilintarkastaja voi olla yritykselle hyödyksi myös ammattinsa mukana tuoman asiantuntijuuden kautta. Tätä johdon tukihenkilönä toimimista yhä useammat asiakkaat itse asiassa odottavat saadakseen maksimoitua tilintarkastuksesta saatavan hyödyn. (Penttinen 2001, 5)

Tietystä vaiheesta tulee kuitenkin raja vastaan siinä, kuinka paljon tilintarkastaja saa olla mukana kehittämässä asiakkaansa toimintaa. Oman työn tarkastamista ei katsota työnkuvaan sopivaksi. Kysymys on ponnahtanut esille erityisesti Yhdysvalloissa Enronin ja muiden yhtiöiden skandaalien vuoksi. Tästä syystä Yhdysvallat on ryhtynyt korjaamaan asiaa erilaisin keinoin, joista ehkä merkittävin on Sarbanes-Oxley-laki, joka rajaa tilintarkastajan mahdollisuuksia osallistua yrityksen toiminnan kehittämiseen.

Yhdysvalloissa on pohdittu erityisesti sitä, kuinka konsultointitoiminta tilintarkastuksen yhteydessä vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuutta. Enronin kohdalla on esitetty

tilintarkastusyhteisö Andersenin saaneen tilintarkastuspalkkiona 25 miljoonaa dollaria vuonna 2001 konsultointipalkkioiden ollessa 27 miljoonaa dollaria. Koska suurin osa Enronilta saaduista tuloista oli muusta kuin tilintarkastuksesta, katsottiin Andersenin riippumattomuuden olleen vaarassa ja näin ollen Andersenilla saatettiin katsoa tärkeän asiakkaan toimia hiukan sormien läpi ja oltiin kyseenalaistamatta yhtiön asioita. Enronin tapaus, jossa konsultoinnista saadut tulot ylittivät tilintarkastuksen tulot, ei suinkaan ollut poikkeus. Esimerkiksi IBM maksoi vuonna 2000 tilintarkastusyhteisö PricewaterhouseCoopersille tilintarkastuksesta 12 miljoonaa dollaria ja konsultointipalveluista peräti 51 miljoonaa dollaria. Jälkimmäiset tulot olivat yli neljä kertaa suuremmat kuin ensimmäiset. (Alles 2005, 10; Gandel 2002, 1)

Yhdysvaltojen pörssin toimintaa valvova SEC on määritellyt kolme riippumattomuuden vaarantavaa tilannetta (Alles 2005, 9):

- Tilintarkastaja ei voi toimia johdon roolissa
- Tilintarkastaja ei voi tarkastaa omaa työtänsä
- Tilintarkastaja ei voi toimia asiakkaansa puolustajana.

Skandaalien myötä tilintarkastajien maine julkisuudessa koki suuren kolauksen ja tämän korjaamiseksi oli tärkeää korostaa tilintarkastajan riippumattomuutta ja vähentää konsultoinnin osuutta. Jos mietitään puhtaasti tilintarkastajan riippumattomuuden varmistamista, niin edellä mainitut kohdat tuntuvat itsestään selviltä. Kuitenkin esimerkiksi toinen kohta, joka kieltää oman työn tarkastamisen on saanut osakseen myös kritiikkiä. Asia ei nimittäin ole lainkaan yksiselitteinen ja selvä. Tilintarkastuksen riippumattomuus kyllä paranee, kun tilintarkastaja ei ota osaa yrityksen toiminnan kehittämiseen, mutta yrityksen toiminnalle tämä voi olla haitallista. Tilintarkastuksen yhteydessä tilintarkastajalle kertyy aina tietoa yrityksen toiminnasta ja mahdollisuuksista parantaa sitä. Mikäli tarkastaja ei kuitenkaan saa välittää tätä tietoa eteenpäin, joutuu yritys maksamaan kolmannelle osapuolelle saman tiedon keräämisestä mikä tuo mukanaan merkittäviä lisäkustannuksia. Toiminnan kustannustehokkuus siis kärsii merkittävästi. (Alles 2005, 10-12) Asia on nostettu

esille myös Suomessa. Palvin mukaan (2000, 52) konsultointipalvelujen merkitystä tilintarkastuksen laatuun ei välttämättä ole tarpeeksi otettu huomioon. Erityisesti suurissa yrityksissä tilintarkastajan tehtävä on yhä enenevässä määrin oikeiden asiantuntijaresurssien allokoiminen erityisosaamista edellyttävissä tehtävissä.

Konsultoinnin voi siis myös nähdä varsinaista tarkastustyötä tukevana toimena. Tilintarkastaja voi neuvoa antamalla etukäteen varmistaa, että asiat hoidetaan oikein ja näin tarkastusvaiheessa kaikki olisi kunnossa. Tässä kohdin voidaan siis esittää kritiikkiä oman työn tarkastamisen kokonaan kieltämiselle, vaikka se riippumattomuuden varmistuksen takia tärkeää onkin.

Enron-skandaalin myötä vuonna 2002 voimaan tullut Sarbanes-Oxley-laki päätti tilintarkastusyhteisöjen konsultointipalvelut Yhdysvalloissa. Tilintarkastusalalla koettiin suuria muutoksia, kun suuret yhtiöt myivät ja eriyttivät konsultointipalvelut tilintarkastuspalveluista ja konsultointipuolelle tuli suuri kilpailu sadoista miljoonista dollareista, jotka aiemmin olivat menneet konsultointia antaneelle tilintarkastusyhteisölle.

6 YLEISEN EDUN VALVONTA

Yleisen edun valvonta kattaa useamman asian yhteen niputettuna. Tilintarkastajan toimintaan tukeutuvat useat eri sidosryhmät ja ne tekevät päätöksiään luottaen siihen, että yrityksen heille tarjoama informaatio antaa heille oikean ja riittävän kuvan yrityksestä. Näillä sidosryhmillä ei tietenkään ole käytettävissä yhtä tarkkaa tietoa kuin omistajilla ja yritysjohtolla, joten he joutuvat paljolti hankkimaan tietonsa lukemalla tilinpäätöksiä, osavuositarkastuksia ja listalleottoesitteitä. (Hirvonen et al. 2003, 117) Tilintarkastus ei kuitenkaan vähennä johdon vastuuta tiedon oikeellisuudesta, joten sidosryhmät eivät tietenkään voi virheen sattuessa syyttää vain tilintarkastajaa (KHT-yhdistys 2005, 51). Yleisesti ottaen tilintarkastus kuitenkin lisää tilinpäätöksen arvoa kaikille sidosryhmille lisäämällä sen luotettavuutta ja tämän seurauksena myös yhtiöt julkaisevat enemmän positiivista informaatiota (Miller 2004, 14).

Vaikka tilintarkastuksen lähtökohtana on pidetty omistajien edun valvontaa, on sen merkitys ajan kuluessa kasvanut muidenkin tahojen kannalta. Kaikki muut kuin omistajien tarpeet huomioon ottaen voidaan todeta, että tilintarkastuksella on nykypäivänä selvästi myös yhteiskunnallinen tehtävä.

Erilaisia yrityksen toiminnasta kiinnostuneita tahoja omistajien lisäksi ovat esimerkiksi (Riistama 1999, 24):

- Valtio ja kunnat
- Työntekijät
- Tavaroiden ja palvelusten toimittajat
- Asiakasyrityksen asiakkaat
- Luottolaitokset
- Kilpailijat.

6.1 Valtio ja kunnat

Valtion ja kuntien etujen voidaan katsoa olevan sekä talouteen että yhteiskuntaan liittyviä. Talouteen sikäli, että verotuksessa luotetaan tilinpäätöksessä olevien lukujen olevan oikeita. Julkinen sektori haluaa olla varma, että se saa kerättyä kaikki ne verot, jotka sille kuuluvat. Sillä ei kuitenkaan ole mitään mahdollisuuksia tai resursseja itse tarkastaa kaikki yhtiöt riittävällä tarkkuudella, joten sen on luotettava tilintarkastajan suorittamaan työhön. Valtio toki säätää lait, joiden mukaan tilintarkastajien tulee toimia ja näin ohjaa tarkastustyötä.

Valtio on kiinnostunut tilintarkastajan toiminnasta myös yhteiskunnallisesti, sillä valtion tehtävä on ylläpitää järjestystä yhteiskunnassa. Jos tilintarkastaja havaitsee esimerkiksi yritysjohton harjoittaneen rikollista toimintaa on valtion tehtävä antaa tästä rikkojalle rangaistus.

6.2 Työntekijät

Työntekijät ovat kiinnostuneita omasta edustaan ja tulevaisuudestaan. Jo olemassa olevien työpaikkojen säilyminen on tietenkin työntekijöille tärkeää. Työn säilyvyydestä ja uusien työpaikkojen luomisesta tulevaisuudessa voi saada tietoa yrityksen antaman tiedon perusteella ja on tärkeää, että tähän tietoon voidaan luottaa.

Monikaan työntekijä ei tosin ole kiinnostunut perehtymään tilinpäätösinformaatioon itse ja näin ollen he eivät ole tilintarkastajan kannalta tärkeimpiä sidosryhmiä. Moni saattaa kuitenkin olla kiinnostunut työnantaja-yhtiönsä tilanteesta epäsuorasti esimerkiksi eri sanomalehtien ja television uutislähetysten suorittamien tilinpäätösanalyysien kautta.

Työnhakijan itsensä tilinpäätösinformaatioon kohdistaman kiinnostuksen määrä on suoraan verrannollinen haettavan viran sisältämään vastuun määrään. Paljon vastuuta sisältävään johtajan virkaan ei kannata hakeutua, jos ei tunne lainkaan tulevaa työympäristöä ja yritystä johon on liittymässä.

6.3 Tavaroiden ja palvelujen toimittajat

Tavaroiden ja palvelujen toimittajat ovat kiinnostuneita yrityksen toiminnasta jo oman toimintansa jatkuvuuden ja vakauden kannalta. Mikäli yritys säilyy maksukykyisenä ja taloudellisesti vahvana, on sen varaan tulevaisuudessa helpompi laskea omia suunnitelmiaan. Taloudellisen informaation odotetaan siis olevan luotettavaa, jotta sitä voidaan käyttää analyyseissä ja päätöksenteossa.

Toimittajan mielenkiinnon määrä yrityksen taloudellista asemaa kohtaan riippuu siitä, kuinka tärkeä asiakas yritys toimittajalle on. Merkitykseltään vähäisiin asiakkaisiin ei ole syytä keskittyä kovinkaan paljoa, sillä se ei ole oman toiminnan tehokkuuden kannalta viisasta. Merkittäviin asiakkaisiin panostaminen taas tuo toimintaan turvallisuutta tulevaisuutta mietittäessä.

6.4 Yrityksen asiakkaat

Tarkastettavan yhtiön asiakkaat haluavat varmistua ostamiensa tuotteiden tai palveluiden saatavuudesta jatkossa, mutta erityisesti yrityksen toiminta kiinnostaa asiakkaita tilanteissa, joissa ostettujen hyödykkeiden käyttö edellyttää ylläpitotoimia ja/tai varaosapalvelua (esimerkiksi ajoneuvojen kohdalla). Asiakkaat saavat tietoa yrityksen tilasta tietenkin suoraan myös toimitusten sujuvuuden kautta.

Asiakkaiden mielenkiintoon vaikuttaa useampi seikka. Mitä keskeisempi yrityksen asema asiakkaan toimittajana on, sitä enemmän sen toiminnasta ollaan kiinnostuneita. Vastaavasti mikäli toimittaja on helposti korvattavissa tai sen merkitys asiakkaan oman toiminnan kannalta on vain vähäinen, ei mielenkiinto ole kovin suurta. Yrityksen koko on myös vaikuttava asia, sillä suuri ja tunnettu yhtiö voi herättää suurempaa luotettavuuden tunnetta asiakkaassa kuin pieni ja vähemmän tunnettu.

6.5 Luottolaitokset

Luottolaitokset tekevät luotonantopäätökset hyvin pitkälti yrityksen taloudellisen informaation pohjalta. Yrityksen vakavaraisuudesta ja luottokelpoisuudesta voidaan laskea kuvaavia tunnuslukuja annettujen tilinpäätöstietojen pohjalta ja nuo tunnusluvut ovat oleellisia päätettäessä esimerkiksi lainojen koroista ja määristä.

Koska luottolaitosten koko toiminta perustuu lainojen antamiseen ja ottamiseen, on niiden tilintarkastusta kohtaan osoittama mielenkiinto suurta. Luottolaitokset haluavat olla varmoja siitä, että heidän analyseissään käyttämä informaatio on heidän käyttötarpeisiinsa riittävän luotettavaa.

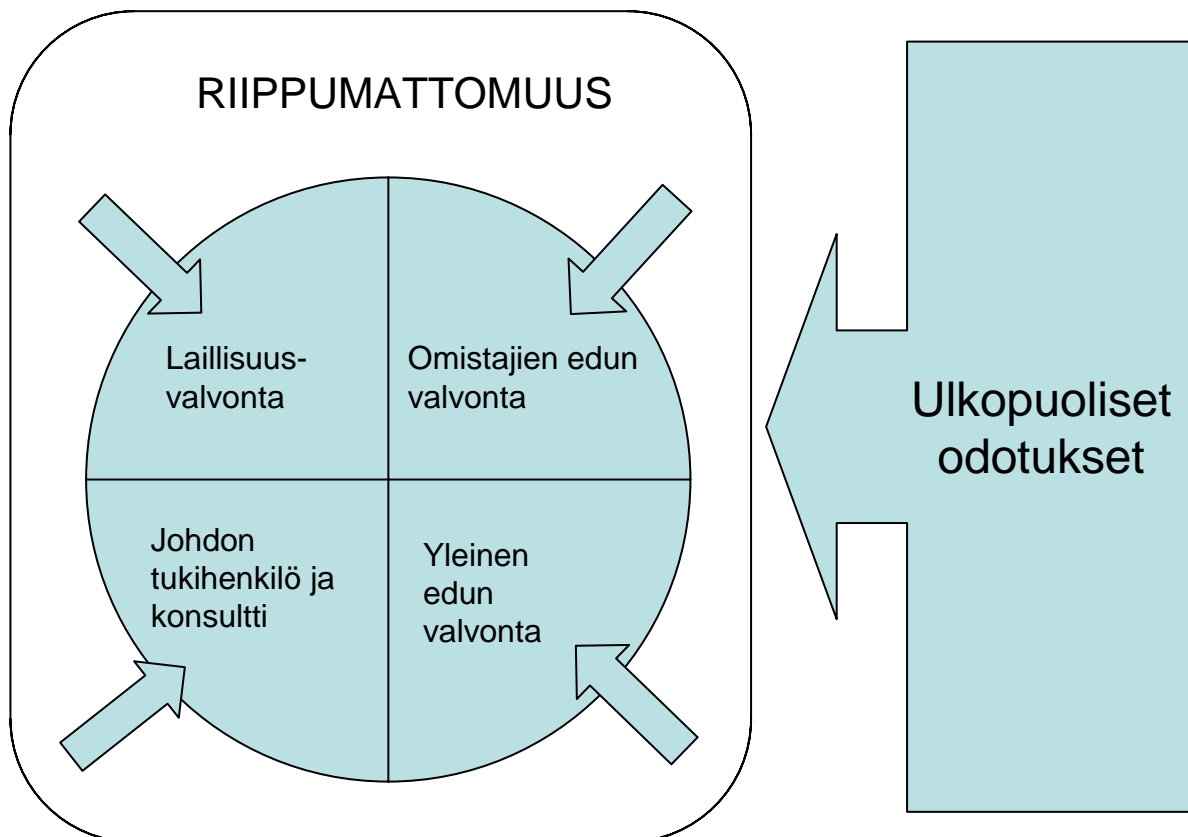
6.6 Kilpailijat

Erittäin kiinnostuneen tahon yrityksen toiminnalle muodostavat yrityksen kilpailijat. Nykypäivänä kilpailu on yleensä kovaa melkein alalla kuin alalla ja taistelua asiakkaista ja markkina-asemista käydään jatkuvasti. Tällöin on erittäin tärkeää oman toiminnan lisäksi tuntea kilpailijoiden toiminta. Taloudellisen informaation avulla on mahdollista verrata omaa asemaa muiden vastaaviin ja katsoa kuinka hyvin kukin yritys on pärjännyt kilpailussa.

Yritykset pyrkivät tietysti salaamaan kilpailijoiltaan tärkeitä tietoja kilpailuedun säilyttämiseksi. Tilinpäätöstiedot ovat kuitenkin kaikille julkisia ja näin ollen myös kilpailijoiden vapaasti luettavissa. Tilinpäätöstiedot ovat kilpailijoille erityisen arvokkaita siinä mielessä, että niihin he uskaltavat luottaa suurella varmuudella. Tämän mahdollistaa tilintarkastajien suorittama tarkastustyö, jonka voidaan kilpailijoiden kannalta olettaa olevan riippumatonta. Yritykset saattavat yrittää antaa todellista parempaa kuvaa tilanteestaan julkisuudessa, mutta tilintarkastajan tarkistaman informaation voi olettaa antavan totuudenmukaisen kuvan yrityksen tilasta.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Johtavana kysymyksenä tutkimuksen taustalla oli seuraava: ”Millainen on tilintarkastajan rooli osakeyhtiössä?” Aiemmissa luvuissa on todettu tilintarkastajan toimintaan kohdistuvan odotuksia useasta eri suunnasta ja näiden mukaan tilintarkastajan rooli on jaettavissa eri osiin. Eri sidosryhmät haluavat oman etunsa varmistamiseksi luotettavaa ja oikeaa tietoa yrityksestä ja tilintarkastajan tehtävä on varmistaa tämä tiedon luotettavuus ja oikeellisuus. Lisäksi yrityksen johto odottaa tilintarkastajalta asiantuntija-palveluita tämän osaamisalueen puitteissa.

Kuvio 1

Kuvattu rooli voidaan tiivistää edellä olevaa kuvaan. Kuvassa näkyvät tämän tutkielman keskeiset elementit eli tilintarkastajan roolit, riippumattomuus ja ulkopuoliset odotukset. Tilintarkastajan roolin kokonaiskuva (kuvassa ympyrä) koostuu neljästä eri osasta (kuvassa sektorit). Kokonaisuutta pitää koossa riippumattomuus, joka vaikuttaa kaikkiin neljään eri osaan. Ilman riippumattomuutta kokonaisuus ei säilyisi kasassa, vaan jotkin osat menisivät muiden päälle. Riippumattomuus pitää siis osat tasa-arvoisina ja mahdollistaa kaikkiin ulkopuolelta tuleviin odotuksiin vastaamisen.

Alemmissä kysymyksissä kysyttiin tilintarkastajan velvollisuuksista eri tahoja kohtaan ja mitä tilintarkastajalta odotetaan. Ennen kaikkea tilintarkastajalta odotetaan kaikkien eri tahojen osalta sitä, että hän tarkistaa annetut tiedot riippumattomana asiantuntijana ja varmistaa niiden oikeellisuuden kuten tutkielman aikana on useasti todettu. Tilintarkastajalta odotetaan siis varmuuden luomista päätöksenteon tueksi ja se on keskeisin velvollisuus, jonka tilintarkastajalla voi katsoa sidosryhmiin nähden olevan. Tässä kohdin korostuu nimenomaan tilintarkastuksen yhteiskunnallinen asema ja merkitys.

KPMG tiivistää tilintarkastajan roolin seuraavasti (KPMG 2006):

Tilintarkastajan keskeisin tehtävä on valvoa, että yrityksen tilinpäätös ja taloudellinen informaatio muodostuvat lakisääteisten vaatimusten mukaisesti omistajan etuja noudattaen.

Lakien noudattamisen valvominen on tilintarkastajan itsestään selvä tehtävä, joka on kirjoitettu jopa lakiin. Tilintarkastajan päätehtävänä voidaan silti pitää omistajien edun valvontaa. Omistajat palkkaavat tilintarkastajan ja odottavat tilintarkastajan raportoivan heille yhtiön tilasta. Ilman tilintarkastusta omistajien olisi hyvin vaikea valvoa yrityksen johdon toimintaa erityisesti suuremmissa yrityksissä. Tilintarkastajan tulee valvoa tasapuolisesti kaikkien osakkaiden etua eli vähemmistön etu on myös

turvattava. Tämä on mahdollista vain, jos tilintarkastaja on täysin riippumaton ja vapaa kaikesta painostuksesta eri tahojen suunnalta.

Tilintarkastajan toiminta on hyvin paljon yrityksen johdon toimien valvontaa, erityisesti hallinnon tarkastuksen osalta. Tästä huolimatta myös johto haluaa hyötyä tilintarkastajan asiantuntemuksesta ja palveluista. Johto voi haluta varmistaa joidenkin toimiansa oikeellisuuden jo etukäteen. Muutenkin tilintarkastajan antama konsultointi olisi yrityksen kannalta hyödyllistä, sillä silloin sen saama kokonaishyöty olisi suurempi.

Konsultointi voi myös olla tilintarkastajalle itselleen eduksi, sillä siitä saatavien palkkioiden lisäksi itse tilintarkastus on helpompi suorittaa, kun tiedot on jo aiemmin tarkastettuja ja niiden oikeellisuus varmistettu. Konsultoinnin kohdalla on kuitenkin varmistettava, että tilintarkastaja kykenee säilyttämään oman riippumattomuutensa varsinaisen työn uskottavuuden kannalta. Riippumattomuus on kuitenkin kiistaton kulmakivi tilintarkastuksessa.

Tilintarkastajalta odotetaan tehtävänsä suorittamiseksi ehdotonta riippumattomuutta erityisesti nykypäivänä, jolloin tilintarkastajien nauttima luottamus on ollut koetuksella Yhdysvalloissa tapahtuneiden skandaalien myötä. Toisaalta samaan aikaan tilintarkastajan olisi kyettävä tarjoamaan asiakkaalleen mahdollisimman suuri kokonaishyöty alati kiristyvässä alan kilpailussa, mikä vääjäämättä tarkoittaa konsultointipalveluiden tarjoamista. Nämä kaksi puolta, riippumattomuus ja konsultointi, voidaan nähdä myös ristiriitaisina. Konsultointi voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden, kuten Enronin tapauksessa kävi, mutta on silti syytä pohtia myös konsultoinnin yritykselle tuomaa suurta hyötyä. Riippumattomuus on kyettävä turvaamaan, mutta konsultointia ei pitäisi suoralta kädeltä sulkea pois. Alan tulevaisuus näyttää mihin suuntaan tuossa siirrytään.

Tutkimuskohteena tuo edellä mainittu rajanveto on erittäin kiinnostava ja tutkimuksen jatkaminen gradu-vaiheessa kiinnostaisi kovasti. Aihetta on käsitelty alan lehdissä

runsaasti. Muita esiin nousseita mielenkiintoisia jatkotutkimuskohteita voisivat olla päämies-agenttisuhteen lähempi tarkastelu ja corporate governancen syvempi tutkiminen. Riippumattomuus olisi myös mielenkiintoinen jatkotutkimuskohde, kun vain keksii jonkun näkökulman asian katsomiseen. Myös tämän tutkielman aiheen ja kysymyksen syvempi tarkastelu ja tutkimuksen lähentäminen käytäntöön empirian kautta ovat hyvinkin mahdollisia jatkossa.

LÄHTEET

Alles, M. et al. 2005. Implications of Section 201 of the Sarbanes-Oxley Act: The role of the audit committee in managing the informational costs of the restriction on auditors engaging in consulting. *International Journal of Disclosure and Governance*. 1/2005, 9-18.

Blummé, N. 2005. Tilintarkastajan vastuu. *Tilintarkastus-Revision*. 2/2005, 8-10.

ETLA. 2003. http://www.etla.fi/files/899_SUH_03_1_corporate.pdf
[verkkodokumentti][viitattu 1.4.2006]

Flint, D. 1992. *Philosophy and Principles of Auditing*. Hong Kong.

Gandel, S. 2002. Consulting billions in play. *Crain's New York Business*. 6/2002, 1.

Hirvonen, A. et al. 2003. *Corporate governance: hyvä omistajaohjaus ja hallitustyöskentely*. Helsinki: WSOY.

Horsmanheimo, P. 1998. Odotuskuilu vainoaa tilintarkastajaa. *Tilisanomat*. 3/1998, 38-46.

KPMG. 2006. <http://www.kpmg.fi/page.aspx?Section=90> [verkkodokumentti][viitattu 2.4.2006]

KTM – Kauppa- ja teollisuusministeriö. 2006. <http://www.ktm.fi/index.phtml?s=201>
[verkkodokumentti][viitattu 20.3.2006]

Keskuskauppakamari. 2006. http://www.keskuskauppakamari.fi/kkk/tutkinnot/KHT-tutkinto/fi_FI/KHT_haku_2006/ [verkkodokumentti][viitattu 27.3.2006]

KHT-yhdistys. 2005. Tilintarkastusalan suositukset 2005. Helsinki: KHT-Media.

Kosonen, L. 2005. Vaarinpidosta virtuaaliaikaan sata vuotta suomalaista tilintarkastusta. Väitöskirja. Lappeenrannan teknillinen yliopisto, kauppatieteiden osasto. Acta Universitatis Lappeenrantaensis 210.

Miller, P B W et al. 2004. Audit revolution: From compliance to adding value. *Accounting Today*. 13/2004, 14-15

Niskanen, J&M. 2003. Yritysrahoitus. Helsinki: Edita.

Palvi, M. 2000. Tilintarkastuksen kulmakiviä ovat ammattitaito, riippumattomuus ja vaitiolovelvollisuus. *Tilintarkastus-Revision*. 7/2000, 50-54.

Penttinen, S. 2001. Tilintarkastusammattissa monipuolisia mahdollisuuksia. *Tilintarkastus-Revision*. 6/2001, 5.

Riistama, V. 1999. Tilintarkastuksen teoria ja käytäntö. Porvoo: WSOY.

Riistama, V. 2005. Tiesitkö tämän tilintarkastuksesta? *Tilintarkastus-Revision*. 6/2005, 81-85.

Saarikivi, M-L. 1999. Tilintarkastajan riippumattomuus. Helsinki: HeSE print

Sorsa, E. 2005. Tilintarkastajan riippumattomuus ja tilintarkastuksesta maksettava palkkio. *Tilintarkastus-Revision*. 2/2005, 7.

Turunen, K. 2004. Tilintarkastajan vastuu osakeyhtiössä. Pro gradu-tutkielma. Lappeenrannan teknillinen yliopisto.